

januar
februar
marec
april
maj
junij
julij
avgust
september
oktober
november
december

France Urbinc

366 **X** slovensko
z jezikovnimi kotic̃ki skozi leto

366 X slovensko – z jezikovnimi koticami skozi leto
France Vrbinc
3. knjiga

Lektorat in uvod: Miha Vrbinc
O avtorju: Hanzi Tomažič
Izdajatelj: Mohorjeva družba Celovec
Urednik: Hanzi Filipič
Za založbo: Franz Kelih
Založila in tiskala: Mohorjeva družba Celovec, 2016
Oblikovanje in prelom: ilab crossmedia, www.ilab.at

© Mohorjeva založba Celovec, Celovec - Ljubljana - Dunaj
www.mohorjeva.com, 2016

Prva izdaja: 2016 | Naklada: 700 | Cena: 23,90 € | ISBN: 978-3-7086-0888-4

Tisk knjige je podprlo Avstrijsko zvezno ministrstvo za izobraževanje
in žene

BM | BF

Darilo vsem, ki nam je slovenščina pri srcu

Ko mi je bila poverjena 1. septembra 2003 naloga vodje ZG in ZRG za Slovence v Celovcu, sem pred božičem podaril profesoricom in profesorjem izvod očetove knjige 365 x slovensko z željo, da bi jih jezikovni kotički pospremili skozi vse (šolsko) leto. Kot ravnatelj ZG in ZRG za Slovence v Celovcu pa sem bil – tudi ob 50-letnici ustanovitve Slovenske gimnazije in njenega prvega šolskega leta 1957/58 – vesel, da je bila leta 2008 druga knjiga nadaljnji prispevek k razvoju pouka na tej ustanovi.

Prvo knjigo je izdajatelj ilab crossmedia predal tudi poslankam in poslancem v slovenskem parlamentu, druga knjiga pa je bila darilo udeleženkam in udeležencem slovenskega slavističnega kongresa »Slovenščina med kulturami« (od 2. do 4. 10. 2008 v Celovcu in Pliberku).

Tretja knjiga me je »doletela« v novi funkciji v izobraževalnem sistemu. Kot strokovni nadzornik za slovenščino na splošno- in poklicnoizobraževalnih višjih šolah na Koroškem (od marca 2015) sem tega jezikovnega darila zelo vesel, saj lahko spremljajo kratki nasveti v jezikovnih kotičkih učenke in učence, profesorice in profesorje, starše, vzgojiteljice in vzgojitelje prav skozi vsak dan leta, dveh let, treh let – in potem spet znova, saj je vseživljenjsko učenje del našega vsakdanjika.

Kot sin pa sem seveda ponosen, da je očetu uspelo tako vestno in pošteno uporabljati svoje talente v prid bližnjim in daljnim, in hvaležen, da mu je to bilo omogočeno. Hvala vsem, ki ste prispevali svoje k nastanku teh treh knjig. Predvsem pa: hvala, dragi oče!

Ob začetku novega leta

Ob začetku novega leta se ustavimo ob glagolu **začeti, začnem**. Beseda je zelo stara, njen prvotni pomen je *na novo nastati, spočeti, roditi se, začenjati (se)*. Če stoji pred kakim nedoločnikom, izraža začetek dejavnosti: **začnem** pisati, **začel bom** razlagati, **začel je** hoditi na delo. Namesto nedoločnika stoji lahko tudi tako imenovani glagolski samostalnik: **začnem** odplačevanje posojila, **začel bom** dolgo potovanje, **začeli so** izbiranje (ne: z izbiranjem!) kandidatov. Zveza »začeti s čim« je napačna, pravilna je **začeti kaj**.

Prvotni pomen se ne spremeni, če namesto **začeti** uporabimo glagol **pričeti, pričnem**: Z novim letom **sem pričel** pisati dnevnik, z januarjem **bom pričel** varčevati, že jutri **pričnem** večtedensko potovanje. Tudi med samostalnikoma **začetek** in **pričetek** pravzaprav ni nobene pomenske razlike, le v vsakdanji rabi se je bolj utrdil **začetek**, **pričetek** pa dobiva pridih starinskosti. – Sem lahko prištejemo tudi glagol **načeti, načnem**, ki pomeni *odvzeti del od celote, kaj poškodovati*, ne obstaja pa samostalnik »načetek«.

Ob glagolih **začeti** in **pričeti** moramo posebej paziti na glagolsko dejanje. Če je to neprehodno, tedaj jima moramo dostaviti **se**: Zima **se bo začela**, **se bo pričela**, pouk **se začne**, **se prične** po počitnicah, prireditvev **se je začela**, **se je pričela** z zamudo.

2

Novoletne želje

Med poplavo novoletnih želja jih je nekaj, ki zaslužijo naš pristanek in sodelovanje: »V novem letu naj bi v miru gradili svojo prihodnost ... živeli naj bi v soglasju z drugimi ... ustvarjali naj bi dobre pogoje za življenje v skupnosti ...«. – Navedene želje so bile izrečene z dobro namero.

Glagol **graditi** se je že precej oddaljil od svojega prvotnega pomena, ki je bil *delati ograjo, zid, zidati*. Danes gradimo ceste, hiše, mostove, železnico, nova stanovanja, ptice gradijo gnezda, sploh se veliko gradi. Svojo prihodnost bomo vsekakor **gradili** v prenesenem, ne dobesednem pomenu. – Z drugimi bo življenje v novem letu potekalo **v soglasju**, to je medsebojnem razumevanju in prijateljstvu, če si bomo prizadevali *za enako ali vsaj skladno mnenje* v skupnih stvareh.

Glede 'ustvarjanja dobrih pogojev' pa tole: Janez Sršen je že leta 1992 zapisal v svojem jezikovnem priročniku JEZIK NAŠ VSAKDANJI, da »**v slovenščini pogoje postavljamo, določamo, predpisujemo in jih izpolnjujemo** (ali pa tudi ne)«. Torej bomo v novem letu ustvarjali take **razmere, okoliščine, možnosti, danosti, stanje**, da bomo mogli uspešno izpolnjevati vse tiste pogoje, ki nam jih postavlja življenje v skupnosti.

Naglas na zlogu *-ji-*

Hanzej in Marko se ne moreta zediniti o naglašanju besede, ki jo zadnje tedne vsak dan slišita in bereta – to je **Ukrajina**. Hanzej trdi, da jo moramo naglašati Ukrajina, Marko pa meni, da mora biti beseda naglašena na tretjem zlogu, torej Ukrajina. Kdo od njiju ima prav?

Naglas na zlogu *-ji-* imajo v slovenščini besede *daljina* (daljava, v športnem jeziku: skok v daljino), *divjina* (nenaseljen, nekultiviran svet, divje rastlinje), *dvojina* (slovnično število, ki zaznamuje dve stvari [dual]), *sinjina* (svetlo modra barva [lazur]), *spojina* (snov, ki nastane pri spajanju dveh ali več elementov), *svinjina* (svinjsko meso, usnje iz svinjske kože), *svojina* (last, lastnina), *tretjina* (del na tri enake dele razdeljene celote), *tujina* (dežele onstran meje domače države), *usnjina* (izdelki iz usnja), *zemljina* (celina). Kaže, da se Marko sklicuje na Slovenski pravopis (2001), kjer najdemo besede **Ukrajina**, Ukrajinec, Ukrajinka, ukrajinski, ukrajinščina vse z naglasom na tretjem zlogu.

Posebej si zapomnimo dve besedi, ki imata lahko naglašen **a** ali **i** – to sta *krajina* in *pokrajina*. Ozemlje kake države ali dežele je *krajina* (Bela krajina, Suha krajina, Vojna krajina, Julijska krajina) in *pokrajina*. Z naglasom *krajina* in *pokrajina* pa stopimo v svet, ki ga na svojih platnih upodablja slikarji.

4

Kaj je »pogoj«?

»Novo leto začenjamo v slabih gospodarskih pogojih,« je potožil prijatelj Andrej, ki ima vsak dan opravka z gospodarskimi vprašanji. – Andrejevi »slabi gospodarski pogoji« so naravnost neobhoden izziv za jezikovnega kotičkarja, da se oglasi in opozori, naj bi besedo **pogoj** smiselno uporabljali.

V slovenščini je **pogoj** tisto, *kar mora biti izpolnjeno, da se more uresničiti kaj drugega*. Za sprejem na delovno mesto – npr. avtomehanika – je pogoj ustrezna strokovnost. Če nisem ustrezno strokovno usposobljen, ne izpolnjujem postavljenega pogoja in bi se za razpisano delovno mesto zaman potegoval. Pogoji so navadno predpisani, določeni ali postavljeni, za nas pa so nekateri izpolnljivi, nekateri ne.

Včasih beremo in slišimo, naj bi pogoje »ustvarili« ali »zagotovili«; a prihranimo si ustvarjalno sposobnost za kaj drugega. Pogojev namreč ne ustvarjamo in tudi ne zagotavljamo, temveč jih predpisujemo, določamo, postavljamo. Od nas je odvisno, ali smo zmožni in pripravljeni, da **pogoje izpolnjujemo**. – Novega leta nismo začeli v slabih gospodarskih »pogojih« (ki bi morali biti izpolnjeni, da bi se moglo uresničiti kaj drugega), pač pa se nam v novem letu napovedujejo neugodne *razmere*, nezanesljive *okolščine*, slabe *možnosti*, skrbi vzbujajoč *razvoj*.

Kaj vse se odvija

»Sejem se bo odvijal v okviru mednarodnega srečanja ... spor med strankama se odvija brez prestanka ... promet iz stadiona se je odvijal po glavni cesti ... dogodki se naglo odvijajo ... začel se je odvijati spopad dveh idej ... čas mladosti se hitro odvija ...« – To je nekaj mimogrede nabranih »cvetk« za koticov šopek o vse prepogostem »odvijanju«. Ustavimo se ob besedi, ki sicer lepo zveni, a je ne smemo napačno uporabljati.

Ste že kdaj pomislili, kaj vse se v našem življenju – tu je mišljeno predvsem govorjenje – »odvija«? Ob branju gornjih citatov nastane vtis, da se glagolu **odvijati** preprosto ne moremo izogniti. Kamor pogledamo, se povsod vse »odvija«.

Podoba **odvijanja** je povezana z besedo **klobčič** (= v kroglasto obliko zvita volna, motvoz, žica). Kar je zvito, zavito ali ovito, se res da odviti ali odvijati. V klobčič zvito prejo lahko odvijamo, v papir zavito blago odvijemo, da si ga ogledamo, z zelenjem ovito cvetnonedeljsko butaro doma odvijemo. V gornjih primerih pa bomo našli ustreznejše izraze, ker ne gre za odvijanje klobčiča. – Takole bomo rekli: Sejem *bo potekal hkrati z mednarodnim srečanjem*. Spor med strankama *se nadaljuje*. Promet iz stadiona *je bil usmerjen* po glavni cesti. Dogodki naglo *nastopajo drug za drugim*. Dve ideji sta *se hudo spopadli*. Čas mladosti hitro *mineva*. –

6

2013 = dva tisoč trinajst

Število koledarskih let se je pred šestimi dnevi povečalo za eno leto. Pri datumih smo začeli pisati namesto dosedanjega števila 2012 zdaj novo letnico 2013. S števki jo zapišemo brez težav, kako pa naj jo zapišemo z besedami? Takole: dva tisoč trinajst.

Kaj si bomo ob tej priložnosti zapomnili? Vsekakor to, da pišemo števnik od 1 do 99 in stotice skupaj (13 = trinajst, 75 = petinsedemdeset, 300 = tristo), če pa stojijo za stoticami še števniki od 1 do 99, pa delamo presledek (162 = sto dvainšestdeset, 250 = dvesto petdeset, 1414 = tisoč štiristo štirinajst). Ta pravila o presledkih ne veljajo samo v primeru, ko pišemo denarne zneske z besedami, npr. na potrdilih plačil ali prejemkov. – Števnika **milijon** in **milijarda** sta samostalnika in ju sklanjamo (milijon, milijona – milijarda, milijarde). Pri pisanju teh besed radi izpuščamo **-i-** v drugem zlogu in napačno pišemo, kot izgovarjamo ('miljon', 'miljarda'). Člen **mili-** imamo tudi v besedah **mililiter** in **milimeter**.

Medtem ko števnika »milijon« in »milijarda« sklanjamo, ostaja števnik **tisoč** (1000) tudi v odvisnih sklonih nespremenjen: Zbor je odlično pel pred **tisoč** poslušalci ... Navdušenje je žarelo na **tisoč** obrazih ... Melodije so se prelivalo v **tisoč** zvokih ...

Časovno razmerje

7

Dobra znanka, ki si prizadeva za lepo slovenščino, se je spet oglasila. Vedeti hoče, ali je pravilen stavek s tole novico: »M. K. se je rodil v Ljubljani, kjer je končal osnovno šolo in klasično gimnazijo.« Moti jo namreč časovno razmerje med dogajanjem v glavnem stavku (*se je rodil*) in tistim v oziralnem odvisniku (*kjer je končal šolo in gimnazijo*).

Vsekakor so znanekini pomisleki utemeljeni. Jezikoslovec Janez Gradišnik je v svojem priročniku za dobro slovenščino že leta 1993 zapisal pravilo, ki pravi: »Oziralna zveza (npr. z vezniki **kjer, kamor, koder**) ni primerna za izražanje tistega, kar se zgodi (ali je uresničeno) šele po dogodku, o katerem govori glavni stavek.« V navedenem primeru se je to, kar zvemo v krajevnem odvisniku (*kjer je končal osnovno šolo in gimnazijo*), prav gotovo zgodilo šele po dogodku, o katerem zvemo v glavnem stavku (*se je rodil*). Zato tu ne moremo vzpostaviti oziralne zveze.

Krajevni odvisnik z veznikom »kjer« lahko spremenimo v glavni stavek in dobimo iz podredne povedi – kjer je en stavek podrejen drugemu – dva enakovredna stavka. Lepi slovenščini in dobri znanki je zadoščeno, če uvodno novico povemo takole: »M. K. se je rodil v Ljubljani. Tam je končal tudi osnovno šolo in gimnazijo.«

8

Novoletni sklepi

Hanzej in Marko sta se srečala in zaželela drug drugemu srečno in zdravo novo leto. Ker se oba zavzemata za lepo slovenščino, je pogovor prav kmalu nanesel na sklepe, ki jih ljudje običajno delamo ob vstopu v novo leto. Hanzej je sklenil, da v novem letu ne bo nič več 'izpostavljaj'. Marko je takoj uganil, kam Hanzej meri: »Torej boš rajši *poudarjal* in namesto 'izpostavil' enkrat za vselej *poudaril*.« Drugi Hanzejev sklep je, da se bo v novem letu izogibal vsemu, kar velja le 'trenutno'. Pravi, da so trenutki predragoceni, da bi jih izgubljali brez haska (koristi). Kar velja dalj časa, ni 'trenutno', ampak se dogaja *prav zdaj*. Trenutna ministrska ekipa je *zdajšnja, sedanja* vlada, trenutna oblast je *zdajšnja, sedanja* oblast, trenutne razmere so *zdajšnje, sedanje* razmere. Besedo 'trenutno' bo Hanzej uporabljal za tisto, kar res traja le **tren, hip**.

Marko je dodal še svoj sklep, da bo previdnejši pri uporabi pridevnika **ostali ostala ostalo**. Če gre za opisni deležnik glagola **ostati ostanem** (npr. delavci *so ostali* brez dela, *ostalo bo* še naprej brez snega), sta obliki *ostali, ostalo* na mestu. Največkrat pa mora stati namesto 'ostali', 'ostalo' **drugi, drugo** ali **preostali, preostalo**, npr. Marku se bodo pridružili še *drugi* ali *preostali* (ne: ostali) prijatelji, pogovorili se bodo tudi *o vsem drugem* ali o vsem *preostalem* (ne: o vsem ostalem). Tisti 'žalujoči ostali' v osmrtnicah bodo v novem letu navedeni kot *pokojnikovi* ali *pokojničini sorodniki*.

O evrih

9

Že pred božičnimi in novoletnimi prazniki se je iz 23. dunajskega okraja spet oglasil g. J. B., zvest bralec Nedeljnih jezikovnih kotičkov. Zanima ga, kaj je treba vedeti o sklanjatvi in štetju evrov. Rad bi vedel, ali rečemo: »Cene se gibljejo **od 50 do 70 evrov**,« ali pa: »Cene se gibljejo **med 50 in 70 evri**.«

Najprej povejmo, da se je za mednarodno znamenje € v slovenščini udomačil izraz **evro**. Uvrstil se je med razmeroma redke moške samostalnice, ki se končujejo na **-o** (npr. avto, mikado, radio, tornado, torpedo ...). Sklonske oblike se glasijo v ednini: *evro, evra, evru, evro, o evru, z evrom*, v dvojini: dva *evra*, dveh *evrov*, dvema *evroma*, dva *evra*, o dveh *evrih*, z dvema *evroma*, v množini pa: trije *evri*, treh *evrov*, trem *evrom*, tri *evre*, o treh *evrih*, s tremi *evri*. – Pri štetju te denarne enote sklanjamo samostalnik **evro** v skladu s števnikom: *en* evro, *dva* evra, *trije* evri, *štirje* evri, *pet* evrov, *deset* evrov, *sto* evrov, *tisoč* evrov, *deset tisoč* evrov, *pet milijonov* evrov itn. (Spomnimo se, kako smo nekdanj šteli šilinge ...)

V odgovor dunajskemu bralcu povejmo, da je v uvodoma navedenih primerih sklanjatev samostalnika **evro** odvisna od predlogov. Predloga **od** in **do** zahtevata 2. sklon (rodilnik: **od 50 do 70 evrov**), predlog **med** pa 6. sklon (orodnik: **med 50 in 70 evri**).

10

Iz starega v novo leto

V številnih koroških farah so v zadnjih letih spet začeli na prehodu iz starega leta v novo leto **zvoniti**, je poročala tiskovna služba Krške škofije. Dodano je bilo povabilo, naj se ljudje ob glasu zvonov za trenutek zamislijo. Časnikar, ki je na spletni strani objavil to sporočilo, je zapisal, češ da gre »zvonjenje«. Verjetno mu je brnel po glavi zvon, da je zapisal »zvonjenje««, zdaj bo pa bral v prvem letošnjem jezikovnem koticu, da bi bil moral zapisati **zvonjenje**.

V površnem vsakdanjem govoru in v nekaterih narečjih res navadno slišimo »delenje, dovoljenje, govorenje, taborenje, zvonjenje« ipd. Pisati pa takih glagolniških oblik ne smemo, ker so napačne. V slovenščini namreč glagolom, ki se v nedoločniku končujejo na **-íti** (npr. *deliti, dovoliti, govoriti, taboriti, zvoniti*), dodajamo kot zadnja dva zloga **-jenje** (*del-jenje, dovol-jenje, govor-jenje, tabor-jenje, zvon-jenje*).

Skupina glagolov, ki se v nedoločniku končuje na **-éti**, (npr. *goreti, hoteti, leteti, vrteti, zoreti, žareti*) pa ostaja v samostalniški glagolniški obliki brez črke **-j-**. Zato pišemo in govorimo *gorenje, hotenje, letenje, vrtenje, zorenje, žarenje*. – Zlahka si bomo zapomnili: Če se nedoločnik konča na **-íti**, se glagolnik konča z zlogoma **-jenje**, nedoločniki na **-éti** pa imajo v glagolniški obliki končnico **-enje**.